

A hangyák császára

(Írás egy íróról és egy könyvről)

FIATAL IRODALOM VAGYUNK, s atól kell megmenteni műveinket, hogy hatásukat el ne mossa az idő. Két-három, sőt öt-tíz esztendő sem sok idő, hogy egy mű bejárja a maga útját és fölszívódjon a tudatba. A nagy irodalmaknál ez így van, évtizedek állnak sorba, hogy beérjen a mű anélkül, hogy veszítene a maga értékeiből. Sőt növekszik az értéke; az időtől patinát kap, színekkel telik meg és az civasottság, a visszhang olyan értékeket húz belőle elő, amilyenre és amelyre az első olvasáskor, a megjelenés napjaiban nem is gondoltunk.

Más a helyzet a fiatal irodalommal, az olyan irodalommal, amilyen a miénk. A művet sokszor attól kell féltetni, hogy el ne nyelje a feledés két-három esztendő alatt, mert nem újítja föl hangját a másodikk kiadás, és sokszor — nem eleveníti a kritika vagy az írói emlékezés sem, hogy leverjük róla a feledés porát és megint az olvasó asztalára helyezzük, azzal a reménnyel, hogy majd most, talán, fölfedezi benne az értékeket. Egy kicsit úgy vagyunk ezzel is, mint a nylon inggel: az „jobb”, az „jobban mutat”, s ha azt viseli az ember, akkor „másoknak” is hamarabb megakad rajta a szeme, az elismerő tekintete, mert a modern idők ezt megkövetelik . . .

De maradjunk csak az irodalomnál. A mi fiatal irodalmunknál, amelyet a vidéki fátýol olyan mélyen eltakar, hogy alig tud belőle kilátszani, — pedig ha kilátszana, fölfedeznének, mert a betű szerelmesei nem vidékek szerint osztályozzák a műveket, „hanem az kell — mondta nekem egy beszélgetés során Szlávko Janevszki, a makedónok tehetséges írója — hogy jelentkezzenek, hogy elolvashassuk a testvérnépek műveit, megismerhessük őket. Hatásuk csak így mehet tovább a megismerés hullámain . . . Mi makedónok szívesen vesszünk minden írást, amely megmutatja a másik arcát életünknek, és szívesen vesz-

szük, ha minket lapozgatnak vagy más nyelvre fordítanak . . .”

★

TÉNY AZ, hogy a tájban és a népben benne élnek az idők nagy élményei és az erők, amelyek ezeket az élményeket létrehozták. Legyen az a táj bármilyen szegény és bármilyen elhagyott, vagy akár csak olyanak tünő, — mégis, ha jobban megnézed, mélyebben belenézel, megtalálsz benne azt, amit keresel: ami belőle is, belőled is szóban, képből vagy dalban kívánkozik.

A szoros közösségben élő népek tele vannak mesével. Történetüknek minden korszaka, minden válsága meséket sző és meséket őriz, ad tovább az utána jövőknek. Ki szűzen, amolyan fölfedezői szemmel néz bele a világba, az csodákat lát, de ha Antheusz módján megmarad a földön, belekapaszkodik a valóságba és nem engedi magát attól elszakítani, akkor az életnek egy egészen sajátos arcát mutatja meg. Olyannak, amilyen volt, amilyen ma, amilyennek sejtettük, de eddig nem ismertük.

Lépjünk egy kicsit ki az irodalmat termő talajra.

Vajdaság északi lankái, ahol a horvátok élnek, tele vannak ilyen mondanivalóval. Népi hagyományokban gazdag vidék ez, ahol dalok, mesék, balladák őrizték meg a csöndes táj élményeit. Aki erre jár, vagy aki itt született és bejárta ezeket a lankásokat — mint a szkenderovói völgyet, ahol kétszázéves fák ácsorognak elhagyottan a homokhegyek alján — és ha hallott itt gyereklányt dalolni vagy öregot me sélni, akkor szívesen visszagondol rájuk és visszatér hozzájuk, hogy ismét hallja őket .

Csak biztatásul és erősítésül mondom: a világirodalom egyik legnagyobbja, Goethe, a népi hagyományok keresője, rájongója volt.

A népi hagyományok lelőhelye olyan, mint egy mély kút, amelyet soha nem lehet kimerni, mert akármennyit is veszel ki belőle, a láthatatlan erek és források ugyanannyit adnak hozzá, hogy vize még üdőbb, még tisztább és még csodálatosabban csörgedező legyen.

Vajdaságnak van egy-két lelkes műgyűjtője: dalos is, költő is, művész is, akik nem másodkézből, hanem éppen a saját életükön, a saját életgyökeikön át ismerték föl ezeknek a kincseknek az értékeit. A nem egyformán csillogó gyöngyök között az igazgyöngyöt, amelynek sem anyaga, sem fénye nem csal.

Megkérdezné tőlem valaki: hogyan teremhet gyöngy a fekete földön, a sárga futóhomokon?

Ha ezt kérdezné, én azt válaszolnám: ugy, ahogy a kagylóban. Itt is az élet fájdalma, szenvedése, küzdelme és forradalma teremtette meg a gyöngyöt...

★

KÖZEL HUSZONÖT ÉVE ANNAK, hogy Vujkov Bálint munkáit olvasom. Az a kicsit vadalmaízű, kesernyés hangja először novellákban tűnt föl; egyszerű, minden díszítőelem nélküli s mégis tetszetős elbeszélésekben, amelyeket szomjában, kíváncsisággal és dobogó szívvel olvas végig az ember... Nem tudom, ki adta előtte így, ilyen meggyőző hangon a bunyevác paraszti életet. Mondatai, fabulái olyan lassúodrásúak, olyan csöngedező, mint maga a fekete húmosos, homokos, akácós, poros táj; olyan lassújárásúak, mint mi magunk. De úgy bele tud feledkezni az ember, s olyan szívesen tér vissza hozzá, mint azokhoz a helyekhez — a szkenderovói lankásokhoz, vagy a györgyéni dombokhoz — ahol az író élményeivel találkozott.

Vujkov Bálint fejlődésének második szakasza a műgyűjtőé.

A „Bunyevác népmesék” megjelenése óta majd öt esztendő telt el. A gyűjtő könyvében első kötetet jelölt, s mi vártuk a többi, szorgalmasan vártuk, és még ma is várjuk, hogy beváltsa ígéretét, mert az anyag együtt van, csak kiadót kell találni rá, hogy az olvasó asztalára kerüljön...

★

OLVASÁS KÖZBEN sokszor fölmerült előttem a kérdés: adhat-e az táj halhatatlan mesealakot?... Számra áll a szó és kimondom: Robinsont vagy Gullivert -- jöllehet, ez egyik sem mesealak, hanem

regényhős, de én regényes mesealakra gondolok, aki a mesék világából lépett ki és a mesék szárnyán indult el, hogy élével regényes mesét tárjon az olvasó elé.

Vujkov Bálint könyvét lapozgatom és ismételten elolvasom a címet: „Mese a hangya-császárról”. A műfaját találgatom: meséskönyv ez, vagy regény? Mivel és miben csökken az értéke, ha mind a kettőhöz sorolom? Az ember mindig százszor megrágná előbb, amikor arra szánja rá magát, hogy a klasszikusok magaslatairól vegyen példát egy új műhöz, amely még nem állta ki az idő próbáját, sem az idő rostáján nem esett át úgy, hogy megtisztulhatott volna konkolyától.

Jonathan Swift Gullivere a világirodalom egyik legnagyobb szatirikus regénye, amelyből úgy lett meséskönyv, hogy a gyilkos szatíra élet elvették és kacagtató mesévé szelídítették az egészet. De alakjai így is, a szerényebb és igénytelenebb műfaj keretei között is megmaradtak, sőt — így váltak örökbecsűvé és így nevelkedhettek rajtuk nemzedékek.

Igaz, hogy a „Hangyák császára” meszsze van az eredeti Gullivertől, dimenzióiban van messze tőle, de — mégis, ha az ember fejezeteit olvassa, itt is, ott is hasonló érzést támasztanak benne az alakok és a helyzetek, amelyeken ez a regényes mese keresztül árad.

Amint fennebb említettem — egyebek között — a nagy különbség a dimenziókban van. Gulliver egy társadalom képét adja, egy egész emberi társadalomét a maga korának minden jegyével, a „Hangyák császára” az ember képét mutatja meg az időben.

Nem véletlen, hogy paraszti sorból indul a hős, és az sem véletlen, hogy az író „Hangyák császára”-nak nevezi, hiszen mindahhoz, amit az emberi küzdelemről, törekvésről, kitartásról és a mindenre való elszánásról mondani akart, a hangya legkifejezőbb.

A szegény paraszt szülőknek ez a parányi nagybajszú kis gyermeke amikor találkozik valahol egy szegény vándorral s megmondja annak, hogy ő a hangya császár, a szegény földönfutó, aki az élet terhet már mindenféleképpen kipróbálta, így válaszolt:

— Te biztosan jó császár vagy, ha egy olyan nép élén állsz, mint a hangyák...

Egyszerű szép szó a stílusa és közvetlen a hangja, de ez csupán a forma s Vujkov Bálint a formánál nem sokat időz. Ezuttal azonban nem is erről van szó, hanem inkább arról, hogy mit tár elénk az író köl-

tői világa?! Merre visz ez a mese, amely néha olyan tömörséget ölt magára, mint egy ballada, hogy azután megint széles epikával hömpölygjön tovább az emberek és hangyák hetedhét országán át.

A hangyák császára — mint már említettem — a hangyaszorgalmú parasztok körében született; sóvárgó szülők nemzetek, akik harminckét életakarást temettek, hogy ez a harmincharmadik megtestesítse mindazt, amire vágytak. A goncolatot, a teret, a reményt, a mindennapi kenyeret, amiből mindig olyan kevés jut annak, aki a földet túrja.

Elindult hát a Hangyák császára a nagy útra, hogy meglelje az élet értelmét és emberhez méltó otthont teremtsen ágrólszakadt szüleinek. Amikor az új otthon eltek el, hogy ez a harmincharmadik megaldott gyermek átadta szüleinek, az öreg ölsóhajtott:

— Ó, édes fiam, mennyit kellett nekünk kinlódniuk, amíg ezt a kis darabka termőföldet kitéptük a vadon karmai közül és földel alá hoztuk s a régi tűzhely helyére te most új otthont teremtetted nekünk.

Az apa elámult az új családi tűzhely láttán, de mégjobban meglepődött, amikor a válaszolt:

— Apám, ha te nem túrtad volna ezt a kis darabka földet, hidd el, én sem tudtam volna semmire se menni. Mindezt annak köszönhetem, hogy a te véred csörgedezik ereimben...

Ez a hangyaszorgalom indítja el a világba s ennek a kitartó hangyaszorgalomnak köszönheti, hogy nem torpan meg az élet egyetlen megpróbáltatása előtt sem, tovább jut, minden akadályon át, mert azok, akik dolgozni szeretnek, azok, akik dolgozni tudnak és azok, akikben az emberi erények szerencsésen egyesülnek, legyűrnék maguk előtt minden akadályt. Kis hangyaseregének a nagy erőpróbák idején így szól a császár:

— Katonáim, lám milyen sokat el tudunk érni mi, ha kicsik is vagyunk, elérjük bizony, ha eltaláljuk a helyes lépést... Egyszív vagyunk, lehetetlen hát, hogy ne legyen egy az álmunk...

Akadtak kíséző társai is ezen a nagy úton, mint ahogy minden bátor vállalkozó szellem segítőtársra talál. Mellé szegődött a vaserejű kutya, aki nem egy nehézségen átszegítette őt, mert a hűség az mindenütt kitarásra bírja az embert és minden váltságban segít... Így a viharos hegyeken és a sötét völgyeken át folytatta útját, amíg a csillagok mezejére nem ért. Az öreg vakemberben újabb segítőtársra akadt; ezt is, mint a többi, a gond „feke-

te szörnyetege” tartotta rabságban, akár a pánik, üzte mindig új tájak, új földek, új vizek felé s annyira magával sodorta, hogy csónakjával nem tudott kikötni. Ki tudja mennyi ideig hánytorgatták így a habok, hogy mennyi ideig várt arra, hogy valaki segítségére érkezik, rengeteg idő telhetett el, mert az öreg hozzáért a szenvedések csónakjához s most már csakugyan úgy volt, ahogy Petőfi mondta:

„... hánytorgtak a habok,

ki sem köthetnek, meg sem halhatok...”

Egyik legszebb része ez a regényes mesének, amikor az élet szürtes partjain járnak, ahol a vad szelben még a sikongó kövek is fölkiátanak:

— Bosszulj meg minket! Bosszulj meg minket!

Ez a tizennégy kő az ő szülőinek a szenvedése volt. Az író beállításban adja ezt a képet s talán ez az, ami ebből legmélyebben az olvasó emlékezetébe vésődik. De megy tovább a hangyák császára a rengeteg viszontagságon át, amíg el nem érkezik a csillagok országába, a világosság országába, ahol már nem tíz körömmel, nem vérrel és verejtekkel túrják a földet, hanem a csillogó vaseke szántja... De a mese már nem folytatódik tovább, mert, hogy mi következett ez után, a győzedelmes beérkezés után, mit értek meg a vaserejű kutya és a hangya császár leszármazottai, ahhoz annyi „szép szó kellene, hogy annak számát sem lehet elmondani.”

De a regényes mese zárószava feledhetetlen intelem marad:

„Követnünk kell a Hangya császár példáját: legyen mindig szemünk előtt a munkától föltört ripacsos tenyér és nyitott szemekkel álmódjunk.”

★

A HANGYÁKRÓL és erről a különös útról, erről az érdekes és érdemes könyvről még sokat lehetne és még sokat kellene írni, azért, hogy kiemeljük a feledés hamuja alól és megismertessük azzal, akinek íródott.

Nem tudom, hogy Defoe vagy Swift mennyire élte a maga hősenek életét, — de élte. Mert az írók átéliük hősük életét; Petőfi is átélte János vitézét, Ibsen is Peer Gyntét; — akik olyan hőseket adnak az irodalomnak — ha kisebb dimenziókban is — hogy azoknak majd minden lépése utat mutat, akkor keressük benne és mögötte az író. Azért keressük, mert többre hivatott a csendnél, többre hivatott a hallgatásnál, hisz maga a Hangyák császára mondja ezt.

És ez intelmennek épp olyan maradandó, mint maga a regény... Lévyay Endre